

Pukeberg

Bruksmiljön vid "Djävulsberget"

Det är glasbruksmiljön som ger stadsdelen Pukeberg dess särprägel. Denna karaktär förstärks både av de äldre bostäder som uppförts av bruket och de senare tillkomna bostäder som medvetet utformats med anspelning på äldre bruksarbetarbostäder.

Översiktlig beskrivning av stadsdelsområdet

Pukeberg är en liten och måttligt utbyggd stadsdel. Stadsdelsområdets gräns går i Södra vägen och följer i övrigt den gamla hemmansgränsen till Pukebergs gård som i norr och nordost gick utmed Lindåsabäcken/S:t Sigfridsån. Gården, eller byn, ligger centralt i området, omgiven av sina forna inägor. Markerna väster om gården är ännu outbyggda. Öster om gården ligger ett par mindre småhusområden som byggdes under 1980-talet. I områdets östra kant ligger Pukebergs glasbruk som idag inrymmer ett flertal funktioner vid sidan av glasproduktionen, bl. a. Designhögskolan och Arkiv för svensk formgivning. Genom området går en enda central väg, själva bruksgatan eller Pukebergarnas väg.

Stadsdelens historia och utbyggnad

Söder om Kvarnasläatts gård och Lindåsabäcken reser sig terrängen till en höjdplatå med flera uppstickande bergknallar: Högaberg, Silverberget och Pukeberg. Den sistnämnda höjden har i fått låna sitt namn till byn, glasbruket och stadsdelen i nu nämnd ordning. Ordet "puke" sägs ha betydelsen "spöke", "ond ande", "djävul" och tydligen har man någon gång menat onda makter hade sin hemvist i berget.

År 1871 slog sig en av brukarna av Pukebergs gård samman med två yrkesmän från Kosta glasbruk för att starta ett glasbruk på sina ägor. Från denna

tidpunkt och drygt 100 år framöver var det bruket som stod för bebyggelseutvecklingen i området. Framförallt förnyades och förändrades beståndet av industribyggnader fortlöpande, men även bostadshus uppfördes. Genom åren kom ett antal tjänstemannavillor och arbetarbostäder att byggas i anslutning till vägen mellan bruket och gården (Pukebergarnas väg). Under 1870- och 80-talen byggdes en bostad till brukspatron och tre arbetarbostäder. Av de senare försvann en genom brand 1895, en flyttades några hundra meter från själva bruksområdet i början av 1900-talet och en revs år 1918. Omkring sekelskiftet 1900 uppfördes en ny villa till brukets ägare och ytterligare tre större arbetarbostäder. 1910 tillkom en ingenjörsbostad och 1918 byggdes en inspektorsbostad. Efter dessa insatser skulle det komma att dröja flera decennier innan några nya bostäder uppfördes. Under ett halvsekel utgjorde de tre "arbetarkasernerna" i backen upp mot Pukebergs gård de enda egentliga arbetarbostäderna på bruket.

Då andra världskriget var över gjorde emellertid Pukebergs glasbruk som många andra industrier i landet och investerade i bättre bostäder för de egna arbetarna. Bostadsbristen, och den medföljande trångboddheten, samt det föräldrade bostadsbeståndet var vid denna tid ett stort samhälligt problem. Det var i detta sammanhang som Pukebergs glasbruk lät uppföra de två radhuslängorna i kvarteret Cymbalen. Husen var i första hand avsedda för brukets glasblåsare, men kom snart nog att bebos även av andra personalkategorier. Radhusen gav de boende ett eget

1941 års ekonomiska karta med dagens gatunät inlagt i orange färg.

hem, samtidigt som de gemensamma ytterväggarna höll både bygg- och driftskostnader nere. Enstaka radhuslängor hade byggts i Sverige redan under det tidiga 1900-talet, men först i slutet av 1940-talet fick denna boendeform sitt genombrott. De första radhusen i Nybro byggdes 1946 som s.k. "barnrikehus" i kvarteret Göken i Södra Nybro. Radhusen i kvarteret Cymbalen uppfördes 1949 och var regelrätta bruksarbetarbostäder – de ägdes av glasbruket och hyrdes av de anställda.

För utformning och uppförande anlätades byggmästare Kurt Karlsson. Husen gavs en enkel och saklig form. Fyra likadana små bostäder om tre rum och kök placerades i en rad, utan inbördes förskjutningar. Den enda avvikelserna bostäderna emellan, bestod i att gavellägenheterna fick ett extra vardagsrumsfönster. Ursprungligen hade husen ett mer tidstypiskt, "avskalat" utseende. De var putsade i ljust grått och entrépartierna, med smidesräcken och ett smäckert skärmtak, var inte lika framträdande. Här bodde man med god standard, som rinnande vatten och wc, utan att på något sätt göra sig märkvärdig. Bostäderna värmdes med överskottsvärme från glasbruket. I varje länga fanns en gemensam källare med nedgång från alla lägenheterna. Där fanns badrum, tvättstuga, cykelkällare och gemensamhetslokal, samt enskilda matkällare och förråd. Bilen var ännu långt ifrån var mans egendom, att bygga privata garage var knappast aktuellt. Då Cymbalen stod färdigt skulle det återigen dröja flera decennier innan nya bostäder byggdes i Pukebergsområdet.

Glasbruket ägde all mark i Pukeberg och dessutom flera angränsande markområden. År 1978 och 1981 följde två konkurser för bruket. De ledde till att merparten av marken, tillika många byggnader i området, köptes upp av Nybro kommun. Då kommunen blev ägare till Pukebergsområdet, såg man det som en utmärkt markresurs för ny bostadsbebyggelse. Pukebergarnas väg byggdes om och två markområden, ett norr om och ett söder om vägen, avsattes för bostadsändamål. Under en kort, men intensiv utbyggnadsfas i början av 1980-talet utvecklades Pukeberg från bruksområde till stadsdel.

Området norr om vägen byggdes i HSB:s regi. Vid denna tid fanns två av arbetarkasernerna från sekelskiftet 1900 kvar på platsen. De revs och ersattes av sex stycken parhus som i viss utsträckning anslöt till de rivna bostadshusen i skala och material. Parhusen försågs med förstukvistar både vid huvud- och trädgårdsentréerna, vilket förstärker associationen till äldre bruksarbetarbostäder som ofta inrymde flera lägenheter med egen ingång. Bakom parhusen uppfördes fyra korta längor med kedjehus. Samtliga hus i området ritades av HSB:s centrala arkitektkontor och levererades monteringsfärdiga till byggplatsen¹⁸. På ett tidigt stadium stod det klart att husen skulle bli självägda bostäder och inte någon bostadsrättsförening. Området söder om Pukebergarnas väg kom att styckas till villatomter som bebyggdes enskilt med en varierad småhusbebyggelse, varav många prefabricerade villor.

Kvarteret Cymbalen.

Kvarteret Kornetten.

I samband med kommunens köp av Pukebergsområdet gick de boende i kvarteret Cymbalen samman och friköpte husen. Man lät sedan stycka upp fastigheten och friköpte sitt eget radhus. I samband med detta lät man modernisera byggnaderna. Källaren delades upp i enskilda källare till varje hus, där man inrättade egna tvättstugor och dusch-/badrum. Ytterväggarna tilläggsisolerades och försågs med en faluröd träpanel och samtidigt byggdes entrépartierna om till sitt nuvarande utseende. Från varje

vardagsrum togs en utgång upp till baksidan av huset där några av de boende även byggde terrasser eller inglasade uterum. På framsidan av husen byggdes garagelängor, med ett garage till varje radhus.

Stadsdelens karaktär

Själva glasbruksområdet i Pukeberg är en förtäta, kulturhistoriskt laddad miljö och den del av området som ger stadsdelen dess egenart. Då man kommer från Nybro passerar man först ån, som

Bruksområdet med verks- och magasinsbyggnader.

ju genom sin vattenkraft utgjorde själva upprinnelsen till att verksamheten etablerades på platsen. Bruksgatan, som kantas av alléträd leder rakt genom glasbruksområdet som domineras av stora verks- och magasinbyggnader i rött tegel och falurött trä. Av den äldre bostadsbebyggelsen återstår idag två hus från 1870-talet närmast ån, disponentvillan och två tjänstemannavillor från det tidiga 1900-talet, samt ett mindre bostadshus från samma tid. Radhuslängorna i kvarteret Cymbalen är de enda kvarvarande större arbetarbostäderna i stadsdelen, om man bortser från att kontorsbyggnaden under en period fungerade som bostadshus. I Pukebergs bruksmiljö, liksom på andra bruksorter utgör bostäderna en mycket viktig del av helheten, eftersom de visualiserar den speciella organisationsform som fanns vid ett bruk, där arbetsgivaren formade stora delar av de anställdas livsbetingelser.

Efter det att man passerat bruksområdet stiger vägen upp mot Pukebergs gårds forna inägor. Vägen passerar just intill Pukebergets markanta bergsknalle som är en viktig referenspunkt och ett starkt miljöskapande element i stadsdelen. Vid foten av knallen ligger den pösiga "Boraxvillan", inspektorsbostaden från 1918. Den bostadsbebyggelse som tillkom under 1980-talets utbyggnad, ligger samlad i två områden med olika uppbyggnad och karaktär. I HSB-området norr om Pukebergarnas väg har man medvetet arbetat med ett bruksortstema vid utformningen av husen närmast vägen. Upprepningen av samma

hustyp, husens utformning och material, samt placeringen på rad med tomterna i direkt angränsning till Pukebergarnas väg, tydliggör den medvetna "brukspastischen". Till skillnad från originalen är dock entréerna inte orienterade mot bruksgatan. Husen vänder sig inåt mot gångstigar som löper genom kvarteren. På ett par ställen i kvarterets inre finns också parkeringsytor med garagelängor. De som bor i husen är inte längre bruksarbetare med några hundra meter till hyttan och med merparten av sitt liv och umgänge i Pukeberg. Bilen är en nödvändighet. Kedjehusen i den bakre raden ansluter inte på samma sätt till brukstraditionen, utan har en mer tidstypisk form och färgsättning. Den från vägen mest synliga längan har dock färgsatts i falurött med vita snickeridetaljer.

Området söder om vägen har vare sig rumsliga eller formmässiga kopplingar till den äldre glasbruksmiljön. Jämfört med det norra området är det mer anonymt, men kanske också mer tidstypiskt. På sedvanligt 1980-talsmanér har man låtit en infart till området förgrena sig i ett antal lokala återvändsgator. Utmed dessa ligger en materialmässigt brokig samling 1- eller 1 ½-plansvillor. De mörka betongpannetaken håller i viss mån samman det visuella intrycket av miljön. Husen ligger tätt, i liv med varandra och förhållandevis nära gatan, vilket resulterar i ett ganska tydligt, dock långt ifrån stadsmässigt, gaturum. Det här området liknar många andra från sin samtid, det skulle kunna vara var som helst i Sverige.

Kvarteren Basunen och Trumpeten vid Orkestervägen.

Exempel på bostadshus i Pukeberg

Äldre bostadshus uppförda av glasbruket

Glasboden 2 (1870-t, omb.1903)

Glasboden 1 (1870-t)

Trumman 3, "Boraxvillan" (1918)

HSB-området norr om Pukebergarnas väg med kedjehus och parhus från 1982

Kvarteret Flöjten (1982)

Kvarteret Kornetten (1982)

1980-talsvillorna i området söder om Pukebergarnas väg

Saxofonen 2 (198..)

Basunen 7 (1981)

Basunen 4 (1981)

Lyran 3 (1981)

Saxofonen 4 (1982)

Trumpeten 8 (1981)